

İKİ ATEŞ ARASINDA İRAN EKONOMİSİ

Kamu bütçe gelirlerinin yüzde 60'ının ve ihracat gelirlerinin yüzde 85'inin petrol ve doğal gazla dayalı olduğu İran'da, petrol varil fiyatlarının 110 dolar seviyelerinden 50 dolara kadar düşmesi, ekonomik daralmaya yol açacaktır. 2011 yılından beri resesyona içinde olan ekonominin 2014 yılında pozitif bir büyüme rakamı elde etmesine rağmen, petrol fiyatlarındaki düşüş, ekonomik büyümenin tekrar negatif yönlü olacağı beklentilerini arttırmaktadır.

Rüstem YANAR

Geçtiğimiz haftalarda İran, İslam devriminin 36. yılını kutladı. Bu kutlamalar sırasında Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani yaptırımlara rağmen İran'da ekonomik büyüme hızının arttığı yönünde açıklamalarda bulundu. Özellikle son üç yıldır ABD, BM ve AB ülkeleri tarafından İran'ın nükleer programı üzerindeki anlaşmazlık nedeniyle uygulanan yaptırımlar, ekonomi üzerinde ağır tahribat yarattı. 2013 Haziran'ında Hasan Ruhani'nin Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Batı ile aradaki buzları eritme politikasının henüz başarıya ulaştığı söylenemez. İran ile 5+1 Grubu (BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi; ABD, Çin, İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya) arasında yaklaşık bir yıldır süren nükleer program ile ilgili müzakerelerin son turu 17-24 Kasım 2014'te Viyana'da yapıldı. Ancak olumlu bir sonuç alınamadı. Fakat müzakerelerin sürdürülmesi konusunda taraflarca mutabakata varılarak, İran'ın nükleer programına ilişkin kapsamlı bir anlaşma yapılabilmesi için Kasım 2013'te imzaladıkları Ortak Eylem Planı'nın 1 Temmuz 2015'e kadar uzatılmasına karar verildi.

Uygulanan yaptırımların yıkıcı etkisini bertaraf etmeye çalışan İran, geçtiğimiz yılın ikinci yarısından itibaren düşmeye başlayan petrol fiyatları ile ikinci bir darbe aldı. Kamu bütçe gelirlerinin yüzde 60'ının ve ihracat gelirlerinin yüzde 85'inin petrol ve doğal gazla dayalı olduğu İran'da, petrol varil fiyatlarının 110 dolar seviyelerinden 50 dolara kadar düşmesi, ekonomik daralmaya yol açacaktır. 2011 yılından beri resesyona içinde olan ekonominin 2014 yılında pozitif bir büyüme rakamı elde etmesine rağmen, petrol fiyatlarındaki düşüş, ekonomik büyümenin tekrar negatif yönlü olacağı beklentilerini arttırmaktadır. Bu çalışmada ABD, AB ve BM tarafından uygulanan yaptırımların 2011 sonrası dönemde İran ekonomisini nasıl etkilediği ele alınacaktır. Ayrıca petrol fiyatlarındaki gerilemenin yaratacağı etkilere değinilecektir.

Ekonomik Yaptırımlar ve İran Ekonomisi:

1979 İran İslam Devrimi sadece politik bir dönüşüm içermiyordu. Aynı zamanda ekonominin de yeniden dizayn edilmesi söz konusu

oldu. Bir yandan ekonominin tek merkezden yönetilmesine yönelik planlar hazırlanırken, diğer yandan sanayinin ve bankacılık sektörünün millileştirilmesi süreci hızlandırıldı. Büyük ölçüde petrol ve doğal gazla bağımlı olan İran ekonomisi (dünya petrol rezervlerinin yüzde 10'u bu ülkededir ve Rusya'dan sonra en büyük ikinci doğal gaz rezervi olan ülkedir), özellikle Rafsancani (1989-1997) ve Hatemi (1997-2005) dönemlerinde nispeten istikrarlı bir şekilde büyümüştür.

Son dönemlerde nükleer programı nedeni ile çok sert yaptırımlarla karşı karşıya kalan İran ekonomisi petrol fiyatlarının yüksek seyretmesine rağmen ağır bir gerileme dönemi yaşamıştır (Bakınız Grafik 1).

Ekonomik yaptırımlar, aslında İran'ın yabancıları olduğu uygulamalar değildir. 1980'li yıllardan itibaren ABD çeşitli şekillerde İran'a yaptırımlar uygulamıştır. Bunun yanında BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 1737 (2006), 1747 (2007), 1803 (2008) ve 1929 (2010) sayılı kararlar neticesinde, üye ülkeler, bazı ticari malların sevkiyatı

ve nükleer faaliyetle ilişkili her tür ekipman ticareti ve yatırımını yasakladı. Ayrıca İranlı tüzel ve özel kişilerin yurtdışı varlıkları donduruldu. BM uygulamış olduğu yaptırımlara ek olarak AB üyesi ülkeler de AB Konseyi'nin 423 (2007), 618 (2007) ve 110 (2008) sayılı tüzükler ile 2010 413/SFSP, 2012 35/CFSP ve 2012 635/CFSP sayılı kararları çerçevesinde yaptırımlar

uygulamaya başladı. Bu kararlar ile üye ülkelerin İran'la yatırım ve mali ilişkileri tamamen yasaklandı. Seyahat yasağı getirildi ve İran'a ait hesaplar dolduruldu. Ayrıca petrol ve petrol ürünleri ticareti ve nükleer faaliyetler ile ilgili olduğundan şüphelenen her tür ticari faaliyet yasaklandı.

Bu süreç, İran'ın petrol ihracatında dramatik bir düşüşe yol

açmıştır. Yaptırımlar öncesinde İran'ın AB ülkelerine yaptığı petrol ihracatı 600 bin varil düzeyinde iken, sonraki dönemde neredeyse sıfırlanmıştır. Diğer ülkelere ihracat devam etse bile düzey olarak gerilemiştir. Uluslararası Enerji Ajansının verilerine göre, İran'ın bir günlük petrol ihracatı yaptırımlar öncesinde 2,5 milyon varilken bu rakam 1 milyon varile düşmüştür.

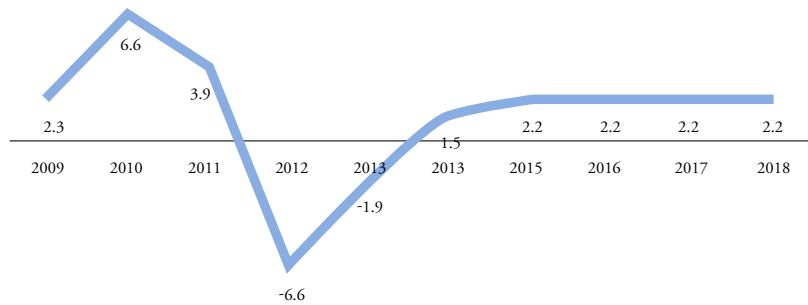
Tablo 1. İran'ın Ambargo Öncesi ve Sonrası Petrol İhracatı (Varil/gün)

Ülke/Blok	2011 Ortalaması	Ambargo sonrası Ortalama
Avrupa Birliği (özellikle İtalya, İspanya, Yunanistan)	600,000	Önemsiz
Çin	550,000	410,000
Japonya	325,000	190,000
Hindistan	320,000	190,000
Güney Kore	230,000	130,000
Türkiye	200,000	120,000
Güney Afrika	80,000	Önemsiz
Malezya	55,000	Önemsiz
Sri Lanka	35,000	Önemsiz
Tayvan	35,000	10,000
Singapur	20,000	Önemsiz
Diğer	55,000	Önemsiz
Toplam	2,5 milyon v/g	1,057 mv/d

Kaynak: Katzman (2014) CRS Report, s.23

Bütçe gelirlerinin yüzde 60'ının ve ihracat gelirlerinin yüzde 85'lik kısmının petrol ve doğalgaza bağımlı olması nedeni ile bu gerileme ekonomik çöküşü de beraberinde getirmiştir. 2012 yılında yüzde 6,5 oranında gerileyen GSYİH, 2013 yılında küçülme trendini devam ettirmiştir. 2014 yılında IMF tahminlerine göre 1,4 ile pozitif büyüme

Grafik 1. İran GSYİH Büyüme Oranı

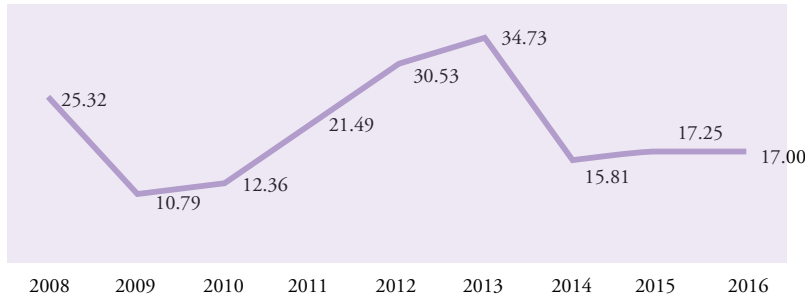

Kaynak: IMF, WEO Veritabanı

beklenmektedir. 2000-2010 yılları arasında büyüme ortalamasının yüzde 5 olarak gerçekleştiği düşünülürse, gelecek yıllarda potansiyelin altında bir büyüme performansı beklenmektedir.

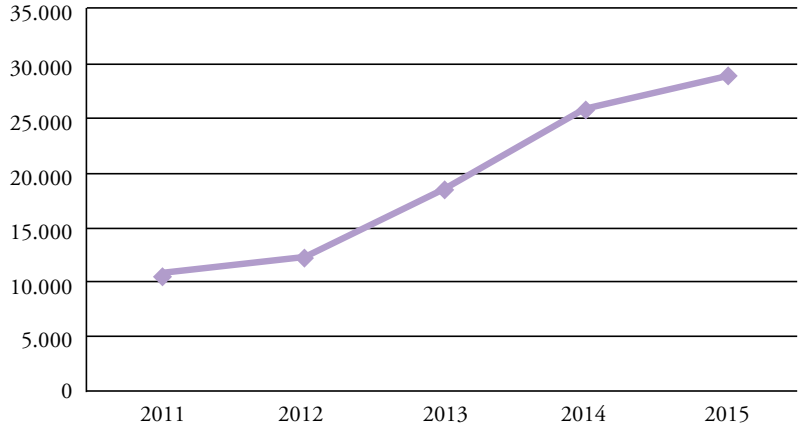
Sadece petrol satışlarındaki gerileme değil, İran Merkez Bankası ve diğer bankaların varlıklarının dondurulması ve transferlerin önlenmesi ülkede büyüme performansını olumsuz yönde etkilerken, aynı zamanda döviz girişlerinin azalmasına yol açmıştır. Bu durum İran riyalinin aşırı değer kaybetmesine yol açmıştır. 2012 yılı başında 1 Dolar: 12,260 riyalken, İran Merkez Bankası 2013 Temmuz ayında 1 Dolar: 25,000 riyal olarak resmi kuru uygulamaya koydu. Bu yüzde yüzlük bir devalüasyon anlamına gelmektedir. Ekonomik ve politik gerilimler, resmi kur ile piyasa kuru arasındaki farkın büyümesine yol açmıştır. Örneğin, 2013 Haziran ayında başkanlık seçimi öncesi 1 dolar 39,000 riyale kadar yükselmiştir.

Grafik 3. Enflasyon (Tüfe ort. Yıllık Değişim)

Döviz kurlarında yükselme, fiyatlar genel düzeyinde artışı da beraberinde getirmiştir. Montaja dayalı bir sanayi yapısında sahip olan ve büyük ölçüde ithal girdi ile çalışan İran ekonomisinde kurların

Grafik 2. IR: US\$ (Ortalama Kur)

Kaynak: IMF, Country Statistics.

yükselmesi enflasyona yol açmıştır. 2013 yılında kur etkisi ile yüzde 35 seviyesini zorlayan Tüketici Fiyatları, 2014 yılında yüzde 15 düzeyine gerilemiştir.

Ekonomik yaptırımlar sonucu petrol ihracatının azalması, İran'da her zaman yüksek oranlı seyreden dış ticaret fazlasının azalmasına yol açmıştır. Yaptırımlar öncesinde Cari İşlem Fazlasının GSYİH'ya

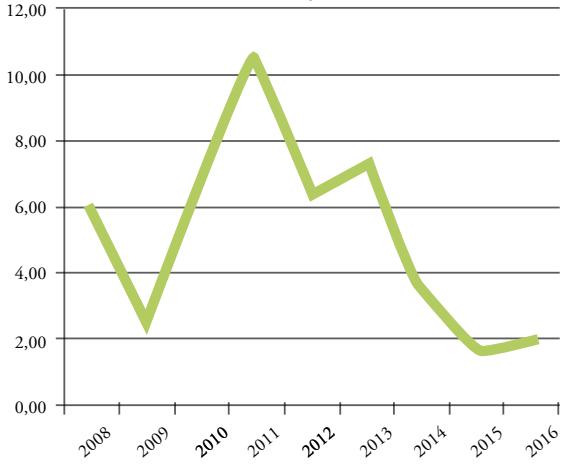
gerçekleşeceği tahmin edilen dış fazlanın GSYİH'ya oranının önümüzdeki yıllarda daha da düşmesi beklenmektedir.

Kamu bütçe dengesi açısından İran ekonomisi değerlendirildiğinde, yaptırımlar öncesinde 2000-2010 yılları arasında ortalama yüzde 2.7 oranında fazla veren kamu bütçesi, gelirlerinin neredeyse yüzde 60'ının petrol ve doğal gazla bağlı olması nedeni ile yaptırımlar sonrasında açık vermeye başlamıştır. Bütçe açıklarını önümüzdeki dönemde şiddetini artırarak devam edeceği tahmin edilmektedir.

Petrol Fiyatlarındaki Düşüş

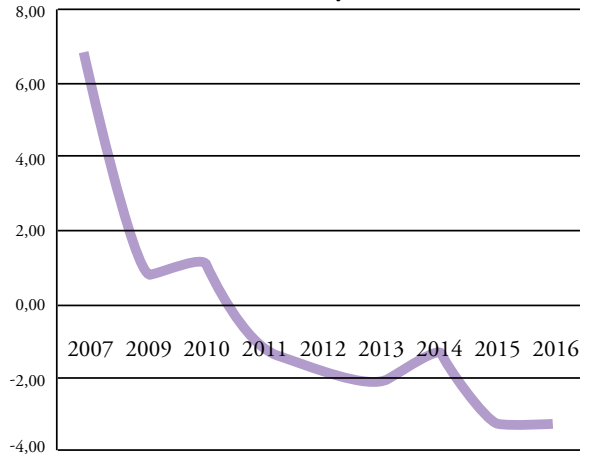
Petrol, diğer Körfez ülkelerinde olduğu gibi İran'da da ekonominin temel dinamiğini oluşturmaktadır. İran'ın gerek beşeri sermayesi gerekse imalat sanayisi diğer Körfez ülkeleri ile kıyaslandığında daha iyi durumda olsa da petrol fiyatları ekonomiyi doğrudan etkileme gücünü devam ettirmektedir. Haziran 2014'te 110 dolar civarında olan petrol fiyatları 50 dolar

Grafik 4. Cari İşlem Dengesinin GSYİH'ya Oranı

IMF, WEO Database

Grafik 5. Hükümet Bütçe Dengesi (GSYİH'ya Oranı)

seviyesinin altına kadar gerilemiştir. Petrol fiyatlarında bu gerileme hiç şüphesiz petrol ihraç eden ülkeler açısından oldukça büyük riskler taşımaktadır.

İran'ın yaptırımlar nedeni ile yaşamış olduğu ekonomik sıkıntılar, petrol fiyatlarının düşmesi ile daha da artmıştır. 2014 yılı için

yüzde 1,5'lik bir büyüme düzeyi elde edilmiştir. Ancak bu rakam 2000 sonrası dönemde ortalama yüzde 5 büyüme gerçekleştiği düşünülürse potansiyel büyüme düzeyinin çok altındadır. Bunun yanında artan bütçe açıkları bir risk unsuru olarak değerlendirilebilir. IMF tarafında yapılan tahminlere göre petrol fiyatları 40 doların

altına düşmediği sürece İran 2014 yılında cari işlemler açığı sorunu yaşamayacaktır. Ancak bütçe dengesini sağlayabilmesi için 2015 yılında petrol fiyatlarının 107 doların üzerine çıkması gerekmektedir. Bu fiyatın altındaki rakamlar İran'da bütçe açıklarını kapatmaya yetmeyecektir (Bakınız Tablo 2).

Tablo 2. İran Ekonomide Mali ve Cari Dengenin Sağlanması için Gereken Petrol Varil Fiyatı

(USD)	2012	2013	2014	2015	2016
Cari Denge için Başbaşa Fiyatı	60.00	54.20	55.35	42.69	47.54
Mali Denge için Başbaşa Fiyatı	97.72	115.79	95.05	107.40	119.43

Kaynak: IMF, Country Statistics

Uygulanan ekonomik yaptırımlar ve düşen petrol fiyatları, İran ekonomisinde ciddi tahribat yaratmaktadır. Yapılan tahminlere göre, petrol fiyatlarında hızlı bir yükselme olmayacaktır. Bu

açından nükleer müzakerelerden olumlu sonuçların çıkmaması, ekonomik açıdan durumun daha da kötüleşmesine yol açabilir. Müzakerelerden olumlu sonuçlar çıkması ise hiç kuşkusuz sadece İran

ekonomisinde hızlı bir yükselişe yol açması değil, küresel sermaye açısından oldukça cazip yatırım alanları açılması ihtimalini de bünyesinde taşımaktadır. ○

Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi